

Luka Vidmar

PRVA JAVNA ZNANSTVENA KNJIŽNICA NA SLOVENSKEM

Razprava se ukvarja z vprašanjem prve javne znanstvene knjižnice na Slovenskem. Večina piscev je ta naziv pripisala ljubljanski Semeniški knjižnici (ustanovljena 1701), nekateri pa so ga dodelili ljubljanski Licejski knjižnici (ustanovljena leta 1791), ker so podvomili o dejanski splošni dostopnosti Semeniške knjižnice. Pričujoča razprava osvetljuje omenjeni problem s kritičnim pregledom strokovne literature, ki jo preverja z relevantnimi viri iz 18. stoletja. Na tej podlagi opozori na zmote glede ustanovitve, lastništva in posledično glede javnega značaja Semeniške knjižnice.

The first Public Scientific Library in Slovenia

The discussion focuses on the issue of the first public scientific library in Slovenia. A majority of writers attributes this title to the Ljubljana Seminary Library (founded in 1701), while others attribute it to the Ljubljana Lyceum Library (founded in 1791) because they questioned the general accessibility of the Seminary Library. The discussion highlights the problem via a critical survey of expert literature that was also compared to the relevant sources of the 18th century. On this basis attention is drawn to errors concerning the foundation, ownership and consequently the public character of the Seminary Library.

Ob častitljivi sedemdesetletnici Biblioteke Slovenske akademije znanosti in umetnosti se je treba spomniti tudi njene simbolične predhodnice – Semeniške knjižnice v Ljubljani. Ta baročna knjižnica je bila namreč leta 1701 ustanovljena na pobudo Akademije operozov, ki velja za prednico Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Semeniška knjižnica je bila že v ustanovni listini posvečena znanosti. O resničnosti te njene temeljne vsebine ni bilo zaradi posebne narave njenega

baročnega knjižnega fonda, ki se je ohranil do danes, nikoli nobenega dvoma. Drugačne obravnave pa je bila deležna javna funkcija, ki bi jo bila morala Semeniška knjižnica opravljati tako po določilu ustanovne listine kakor po svojem prvotnem imenu »Javna knjižnica« (od sredine 18. stoletja tudi »Javna škofijska knjižnica«), ki se je obdržalo do začetka 19. stoletja. Večji del razprav s področja zgodovine, literarne zgodovine in bibliotekarstva ji je priznal naziv prve javne znanstvene knjižnice na Slovenskem, nekatere pa so ji ga odrekle, ker so podvomile o njeni splošni dostopnosti. V tej razpravi bom po pregledu virov iz 18. stoletja, ki obravnavajo omenjeno biblioteko, opozoril na zmote glede ustanovitve, lastništva in posledično glede javnega značaja Semeniške knjižnice, ki so se v strokovni literaturi vztrajno ponavljale vse do danes. Jubilej Biblioteke SAZU izkoriščam torej za svoj prispevek k rešitvi problema prve javne znanstvene knjižnice na Slovenskem.

Ustanovitev javne knjižnice v Ljubljani je bila napovedana leta 1701, in sicer v knjižici *Apes aCaDeMICae operosorum Labacensium* (Akademske čebele ljubljanskih operozov). Delo je bilo napisano in natisnjeno za slovesnost, s katero je 13. decembra leta 1701 v javnost stopila Akademija operozov, znanstvena družba najuglednejših intelektualcev vojvodine Kranjske.¹ V VIII. členu svojih pravil, objavljenih v omenjeni knjižici, so se operozi obvezali, da »se bo iz darežljivosti Akademije ustanovila javna knjižnica, v katero bodo imeli prost vstop vsi«.²

Akademija operozov se je morala pri tem zahtevnem projektu nujno nasloniti na močno in uveljavljeno ustanovo, v tem primeru na ljubljansko Cerkev. Tako so 30. maja leta 1701 ustanovno listino javne knjižnice podpisali knezoškof Žiga Krištof grof Herberstein, stolni prošt Janez Krstnik Prešeren in stolni dekan Janez Anton Dolničar pl. Thalberg. Takšno tesno sodelovanje med akademijo in vrhom ljubljanske škofije je bilo možno zaradi tega, ker so iz vrst ljubljanskega stolnega kapitlja prihajali najpomembnejši operozi (npr. sopodpisnika listine Prešeren in Dolničar),³ in zaradi sorodstvenih oziroma prijateljskih odnosov, ki so povezovali ta dva kroga izobražencev (npr. dekana Dolničarja in tajnika akademije Janeza

Za pripombe k besedilu se zahvaljujem dr. Matiji Ogrinu, za skrben jezikovni pregled pa dr. Marjanu Dolganu.

¹ PRIMOŽ SIMONITI, *Spremna beseda, Akademske čebele ljubljanskih operozov*, prev. Primož Simoniti, Ljubljana 1988, str. 79–80. Prim. FRANCE MARTIN DOLINAR, *Od Dizmove bratovščine do Akademije delovnih v Ljubljani, Academia operosorum, Zbornik prispevkov s kolokvija ob 300-letnici ustanovitve*, Ljubljana 1994, str. 35–46.

² *Akademske čebele ljubljanskih operozov*, prev. Primož Simoniti, Ljubljana 1988, str. 9.

³ MARIJAN SMOLIK, *Bogoslovno semenišče in Semeniška knjižnica v Ljubljani*, Ljubljana 2002, tipkopis pri dr. Marijanu Smoliku v Ljubljani (v pripravi za tisk), str. 2.

Gregorja Dolničarja, ki sta bila brata). Ustanovna listina Javne knjižnice se je ohranila v več izvodih, in sicer v izvorniku v Nadškofijskem arhivu ter v več prepisih v istem arhivu, v rokopisih *Historia Cathedralis Ecclesiae Labacensis* (1701–1714) in *Bibliotheca Labacensis publica* (1715–1718) Janeza Gregorja Dolničarja in v katalogu Semeniške knjižnice iz leta 1770, ki ga je sestavil bibliotekar Jožef Franc pl. Werth.⁴ V omenjenem dokumentu ustanovitelji razglašajo, da »zaradi posebne zavzetosti za lepe umetnosti« utemeljujejo »javno knjižnico« in ji podarjajo vse svoje knjige, ki jih imajo in ki jih bodo še pridobili. Nujnost *javnega* dostopa do knjig prihodnje *znanstvene* knjižnice je nato v listini poudarjena še najmanj dvakrat. Po določilu ustanoviteljev bi morala biti knjižnica odprta vse delavnike razen četrta, in sicer poleti od šestih do osmih zjutraj ter od dveh do treh popoldne, pozimi pa od devetih do enajstih dopoldne ter od dveh do treh popoldne. Škof, prošt in dekan so naročili še, naj se knjige darovalcev za njihovega življenja hranijo kakor dotlej pri njih doma, po njihovi smrti in po dokončanju primerne prostora s knjižnimi omarami pa naj se prenesejo tja. Predlagali so, naj bo ta knjižnična dvorana urejena v sklopu nove ljubljanske stolnice, ki so jo začeli zidati ravno tedaj, »in sicer nad zakristijo«.⁵

Iz ustanovne listine je torej razvidno, da sta uresničenje zasnovane javne knjižnice, ki so jo oblikovali operozi, prevzela nase ljubljanski škof in stolni kapitelj. Javni knjižnici sta v okviru stolnice že vnaprej zagotovila prostor, ki ga akademija gotovo ne bi mogla pridobiti in opremiti z lastnimi sredstvi, hkrati pa sta dolgoročno poskrbela tudi za plačo prihodnjega knjižničarja, ki bi jo akademija prav tako težko pokrila. Škof Herberstein je namreč s podpisom ustanovne listine knjižnici daroval glavnico 2000 goldinarjev, katere obresti so zadostovale za stalno vzdrževanje službe knjižničarja. V zameno za to je sebi in svojim naslednikom na škofovskem sedežu izgovoril pravico do imenovanja knjižničarja.

Viri iz prve četrtine 18. stoletja ne dopuščajo nobenega dvoma o tem, da je bila realizacija javne knjižnice dokončana do leta 1725. Avgusta leta 1706 je ta podvig v pridigi v novi ljubljanski stolnici pohvalil kranjski župnik in operoz Janez Jakob Schilling.⁶ Okoli leta 1710 je Janez Gregor Dolničar, ki je bil kot

⁴ JANEZ GREGOR DOLNIČAR, *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve, Ljubljana 1701–1714*, ur. Ana Lavrič, Ljubljana 2003, str. 173–174, 328–329 (op. 663); JANEZ GREGOR DOLNIČAR, *Bibliotheca Labacensis publica*, Ljubljana 1715–1718 (SKLJ, rkp. 14), str. 13–17; JOŽEF FRANC WERTH, *Catalogus librorum impressorum in bibliotheca hac episcopali ad usum publicum destinata asservatorum, ordine alphabetico grata methodo concinatus*, Ljubljana 1770 (SKLJ).

⁵ DOLNIČAR 2003 (kot op. 4), str. 328–329.

⁶ Gl. JANEZ JAKOB SCHILLING, *Slava ljubljanske stolnice*, prev. Ana Lavrič, *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani, 1707*, ur. Metod Benedik, Ljubljana, Celje 2008, str. 258.

najdejavnejši operoz gotovo med glavnimi pobudniki projekta, v svojo rokopisno kroniko ljubljanske stolnice vključil poglavje z naslovom »Javna knjižnica«. V njem je zapisal, da je Javna knjižnica trenutno začasno nameščena nad stolnično zakristijo in da bo zaradi velikega pritoka novih knjig kmalu dobila nov, večji prostor.⁷ V naslednjem poglavju kronike se izkaže, da je imel Dolničar v mislih sobano v okviru Karlovega kolegija,⁸ danes bolj znanega pod imenom Semenišče. In res so stolni kanoniki in operozi biblioteki namenili posebno dvorano v sklopu Karlovega kolegija, ki so ga začeli graditi na predlog in pod vodstvom dekana Dolničarja leta 1708.⁹ Knjižnična dvorana je bila zgrajena v sklopu jugozahodnega trakta stavbe do leta 1710.¹⁰ Leta 1716 in 1719 se knjižna zbirka, ki je bila očitno tedaj še vedno shranjena nad zakristijo, omenja kot neurejena.¹¹ Končno je bila pod nadzorstvom stolnega kapitlja dvorana leta 1721 poslikana s freskami, leta 1725 pa opremljena z omarami.¹² Nedvomno so neposredno za tem vanjo prenesli knjige, ki so bile od tedaj neovirano na razpolago obiskovalcem. Janez Gregor Dolničar sicer tako kakor ustanovitelj knjižnice ni dočakal njenega dokončanja in odprtja, saj je umrl leta 1719, kljub temu pa je pazljivo spremljal njeno vzpostavljanje. V svojih poznih delih je večkrat potrdil njen javni značaj, in sicer v knjigi *Epitome Chronologica* (1714),¹³ v rokopisu *Bibliotheca Labacensis publica* (po 1715)¹⁴ in v sestavku *Carniolia* (ok. 1718).¹⁵

Poleg eksplicitnih Dolničarjevih pripomb potrjujejo implicitno tudi vsi drugi viri iz prve polovice 18. stoletja, da so bile pri vzpostavljanju javne knjižnice spoštovane prav vse zahteve ustanoviteljev, tudi njena splošna dostopnost. V

⁷ DOLNIČAR 2003 (kot op. 4), str. 328.

⁸ DOLNIČAR 2003 (kot op. 4), str. 331.

⁹ MARIJAN SMOLIK, Kako so zidali semenišče v Ljubljani, *Kronika*, VII, 1959, str. 90.

¹⁰ SMOLIK 1959 (kot op. 9), str. 93; MARIJAN SMOLIK, *Semeniška knjižnica v Ljubljani*, Ljubljana 1975 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 54), str. 15.

¹¹ SMOLIK 1975 (kot op. 10), str. 7.

¹² FRANCE STELE, K zgodovini bibliotečnih stavb v Ljubljani, *Projekt univerzitetne biblioteke ljubljanske*, Ljubljana 1933; SMOLIK 1959 (kot op. 9), str. 94; SMOLIK 1975 (kot op. 10), str. 18; MARIJAN SMOLIK, Janez Krstnik Prešeren in prva javna znanstvena knjižnica v Ljubljani, *Academia operosorum, Zbornik prispevkov s kolokvija ob 300-letnici ustanovitve*, Ljubljana 1994, str. 66.

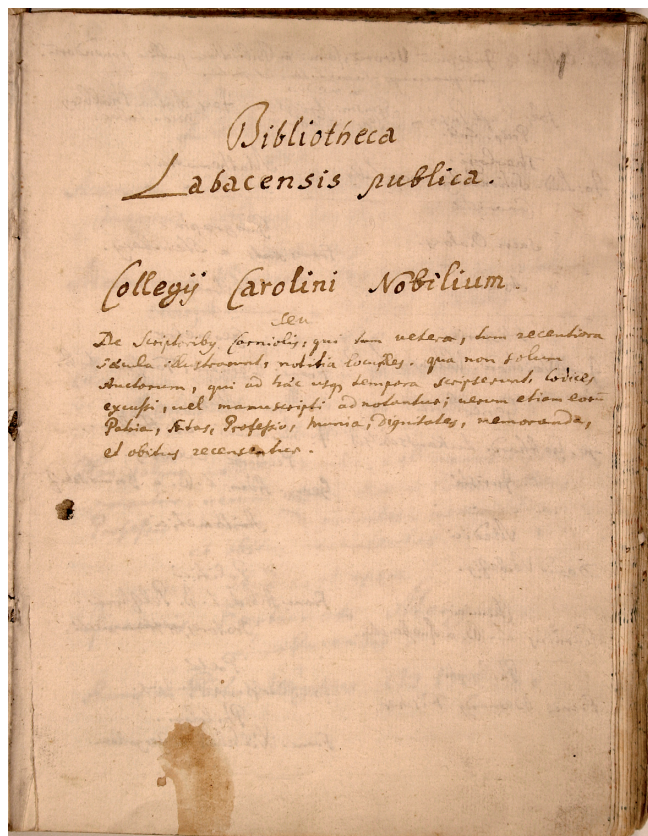
¹³ JANEZ GREGOR DOLNIČAR, *Epitome Chronologica, Continens Res Memorabiles, Nobilis, et Antiquissimae Urbis Labacensis, Metropolis Incltyi Ducatus Carnioliae*, Labaci 1714, str. 91.

¹⁴ DOLNIČAR, *Bibliotheca Labacensis* (kot op. 4).

¹⁵ Dolničar je sestavek zapisal na zadnjih dveh praznih straneh Ortelijevega atlasa iz leta 1667, ki ga je okoli leta 1719 daroval Javni knjižnici: ABRAHAM ORTELIUS, *Theatro del mondo*, Venetia 1667 (SKLJ, X I 24 č) (LUKA VIDMAR, *Italijanske umetnostne, topografske in starinoslovske knjige iz bibliotek operozov v Semeniški knjižnici v Ljubljani*, magistrsko delo, tipkopis, Ljubljana 2005, str. 53–57).

Slika 1

Janez Gregor Dolničar:
naslovna stran rokopisa
Bibliotheca Labacensis
publica (1715–1718),
literariziranega opisa
prihodnje podobe Javne
knjižnice v Karlovem
kolegiju v Ljubljani.

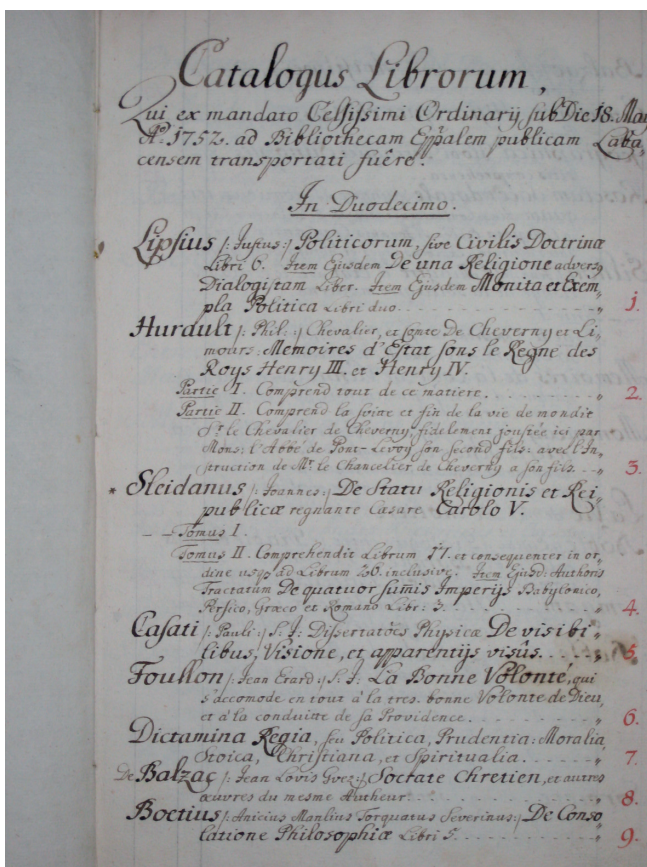

knjižnico so bile do leta 1725 vključene zasebne knjižnice ustanoviteljev, kakor je bilo določeno v ustanovni listini, in knjige drugih darovalcev, kakor je bilo napovedano v omenjenem poglavju v Dolničarjevi *Zgodovini ljubljanske stolnice*. Knjige so ob smrti ali še prej darovali Herberstein (1701),¹⁶ Prešeren (1704), dekan Dolničar (1714), zdravnik Marko Grbec (1718),¹⁷ Janez Gregor in Jožef Anton Dolničar (1719 in 1759),¹⁸ pa tudi drugi znameniti Kranjci, med njimi jurist Janez

¹⁶ SMOLIK 1994 (kot op. 12), str. 66; LUKA VIDMAR, *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani in bazilika sv. Petra v Rimu: baročna komparacija Janeza Gregorja Dolničarja, Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani, 1707*, ur. Metod Benedik, Ljubljana, Celje 2008, str. 168.

¹⁷ SMOLIK 1994 (kot op. 12), str. 66.

¹⁸ MARIJAN SMOLIK, Thalnitscher (Dolnizher, Dolnitscher) Janez Gregor, *Slovenski biografski leksikon*, zv. 12, ur. Alfonz Gspan in Fran Petre, Ljubljana 1980, str. 74; LUKA VIDMAR, *Arheološki vodniki iz bibliotek operozov in iz njihove bližine v Semeniški knjižnici v Ljubljani, Keria*, 7/2, 2005, str. 37.

Slika 2

**Frančišek Jožef
Thallmainer:**
prva stran rokopisa
Catalogus librorum
(1752) s popisom knjig,
ki so jih iz ljubljanskega škofijskega
dvorca prenesli
v Javno knjižnico.

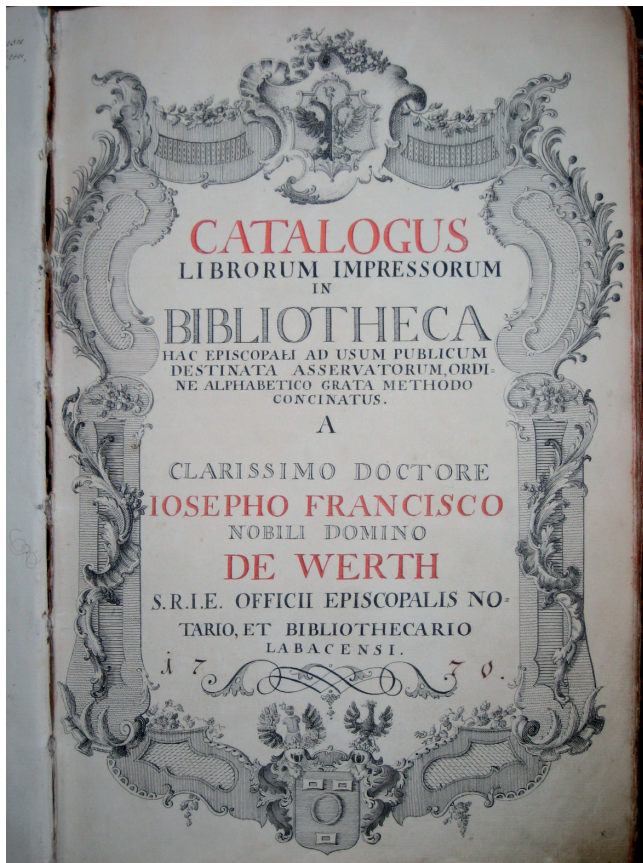
Štefan Florijančič pl. Grienfeld, deželni glavar Janez Gašper grof Cobenzl in gubernijski svétnik Franc Henrik baron Raigersfeld. Javno funkcijo knjižnice nakazuje poleg ugleda in števila darovalcev še sestava njenega fonda, ki je zastopal vse vede, zlasti teologijo, zgodovino, cerkveno in civilno pravo ter medicino, pa tudi leposlovje, glasbo, starinoslovje, jezikoslovje, leksikografijo, geografijo in arhitekturo.¹⁹

V skupini virov iz obdobja okoli sredine 18. stoletja, ki so povezani s škofijskim ordinariatom in semeniščem, je knjižnica brez izjeme omenjena kot javno dostopna. Knezoškof Žiga Feliks grof Schrattenbach je v poročilu o stanju ljubljanske škofije, ki ga je poslal leta 1740 v Rim, posebej poudaril njeno splošno dostopnost, pogosto

¹⁹ GI. FRANČIŠEK JOŽEF THALLMAINER, *Stvarni katalog Javne škofijske knjižnice v Ljubljani*, Ljubljana 1752–1768 (SKLJ).

Slika 3

Jožef Franc Werth:
naslovna stran rokopisa
Catalogus librorum
(1770), kataloga knjig
v Javni knjižnici.

odprtost in znanstveno vsebino.²⁰ Isti škof je leta 1742 za bibliotekarja »Javne knjižnice pri stolni cerkvi« imenoval Frančiška Jožefa Thallmainerja, prvega znanega bibliotekarja Semeniške knjižnice.²¹ To imenovanje ga je izrecno zavezalo, da odpira knjižnico v urah, ki so jih določili ustanovitelji. Thallmainer, ki je v tradiciji operozov skrbel za dotok knjig z vseh področij človeškega znanja²² in tudi sam daroval svoje knjige Javni knjižnici,²³ je v svojih dokumentih biblioteko

²⁰ MARIJAN SMOLIK, Franciscus Josephus Thallmainer, 1698–1768, *Muzikološki zbornik*, III, 1967, str. 48, op. 4; SMOLIK 1975 (kot op. 10), str. 8.

²¹ SMOLIK 1967 (kot op. 20), str. 48, op. 5; MARIJAN SMOLIK, Thallmainer Frančišek Jožef, *Slovenski biografski leksikon*, zv. 12, ur. Alfonz Gspan in Fran Petre, Ljubljana 1980, str. 70–71.

²² FRANČIŠEK JOŽEF THALLMAINER, *Abecedni katalog Javne škofijske knjižnice v Ljubljani*, Ljubljana 1752–1768 (SKLJ); THALLMAINER, *Stvarni katalog* (kot op. 19).

²³ SMOLIK 1980 (kot op. 21); VIDMAR 2005 (kot op. 18), str. 38, 47.

Slika 4
*Javna knjižnica
Karlovega kolegija,
danes Semeniška
knjižnica Bogoslovnega
semenišča v Ljubljani,
ustanovljena leta 1701,
zgrajena in opremljena
v letih 1708–1725.*

dosledno imenoval »Javna škofijska knjižnica«.²⁴ Leta 1752 je generalni vikar ljubljanske škofije Karel pl. Peer cesarici Mariji Tereziji poslal poročilo o stanju semenišča, v katerem je tako kakor dvanajst let prej škof Schrattenbach kar dvakrat poudaril javni značaj Semeniške knjižnice.²⁵ Po Thallmainerjevi smrti leta 1768 je bil do leta 1772 na mestu bibliotekarja Jožef Franc pl. Werth,²⁶ ki je leta 1770

²⁴ To formulacijo sem zasledil v šestih Thallmainerjevih katalogih. Gl. npr. FRANČIŠEK JOŽEF THALLMAINER, *Catalogus Librorum, qui ex mandato Celsissimi Ordinarii sub Die 18. Maii Anno 1752 ad Bibliothecam Episcopalem publicam Labacensem de Residentia transportati fuere*, Ljubljana 1752 (SKLJ).

²⁵ SMOLIK 1967 (kot op. 20), str. 48, op. 8.

²⁶ SMOLIK 1975 (kot op. 10), str. 10.

sestavil nov abecedni katalog knjig »v tej škofijski knjižnici, namenjeni javni rabi«. ²⁷

Poleg omenjenih dokumentov sta javno funkcijo Semeniške knjižnice v tretji četrtini 18. stoletja potrdila tudi zunanja opazovalca. Leta 1759 je na Dunaju izšla tretja izdaja dela *Topographia Germaniae Austriacae* Carla Granellija. Knjiga je vsebovala kratek opis Ljubljane, ki ga je dal leta 1766 z nekaterimi predelavami in dodatki v samostojni knjižici natisniti Janez Krstnik Pogričnik, profesor na jezuitskem kolegiju v Ljubljani. ²⁸ Oba, Granelli in Pogričnik, sta med ljubljanskimi knjižnicami najbolj pohvalila prav »elegantno knjižnico [v Karlovem kolegiju], ki je odprta za javno rabo«. ²⁹ Med letoma 1701 in 1770 potrjuje torej po do sedaj znanih podatkih kar devetnajst virov – večinoma neodvisno eden od drugega – eksplicitno, da je bila Semeniška knjižnica odprta javnosti. Tudi če k temu ne dodamo še številnih prepisov ustanovne listine in virov, ki potrjujejo omenjeno domnevo posredno, moramo konstatirati kontinuiteto javne funkcije Semeniške knjižnice v poznem baroku, torej od njene ustanovitve leta 1701 do Werthovega kataloga leta 1770.

Štirinajst let po Werthovem katalogu je Semeniško knjižnico nekoliko drugače videl razsvetljenec Anton Tomaž Linhart. Kot protokolist ljubljanskega okrožnega urada je spomladi leta 1784 sestavil predlog notranjeavstrijskemu guberniju za ustanovitev deželne študijske knjižnice v Ljubljani, ki ga je 24. maja 1784 podpisal njegov predstojnik Anton baron Taufferer. V tej spomenici je Linhart predvidel, da bi prihodnjo javno biblioteko s kar najmanjšimi stroški sestavili iz že obstoječih knjižnic in knjižnih zbirk na Kranjskem, zlasti tistih v cerkveni lasti. O Semeniški knjižnici, ki jo je uvrstil med glavne enote morebitne nove biblioteke, je zapisal, da »prav nič ne služi svojemu [javnemu] namenu«, »ker je preredko kdaj – le dvakrat na teden samo po nekaj ur in še to ne v vseh letnih časih – odprta« in »ker je njena uporaba ali neuporaba preveč odvisna od dobre volje duhovščine, ki jo izključno oskrbuje«. ³⁰

Linhart je bil torej mnenja, da knjižnica slabo opravlja svoje javno poslanstvo. Prvo trditev (da je odprta očitno za polovico manj, kakor je bilo določeno v

²⁷ WERTH, *Catalogus librorum* (kot op. 4).

²⁸ VIKTOR STESKA, Pogričnikova *Compendiaria descriptio metropolis Labacensis* iz l. 1766, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, I, 1925, str. 103–105.

²⁹ CARLO GRANELLI, *Topographia Germaniae Austriacae*, Vindobonae 1759, str. 167; JANEZ KRSTNIK POGRIČNIK, *Compendiaria metropolis Carnioliae descriptio e Topographia Germaniae Austriacae Caroli Granelli S. J. excerpta*, Labaci 1766, tč. XII.

³⁰ ALFONZ GSPAN, *Opombe, Anton Tomaž Linhart, Zbrano delo*, 1, ur. Alfonz Gspan, Ljubljana 1950 (*Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*), str. 545–550.

ustanovni listini in kakor je bilo v navadi še v Thallmainerjevem času) lahko vzamemo za resnično. Manj prepričljiv je drugi argument o nezdružljivosti cerkvene oskrbe in splošne dostopnosti, saj nas starejši viri o Semeniški knjižnici, pa tudi podatki o sočasnih javnih knjižnicah v Italiji, ki so bile prav tako v cerkveni lasti oziroma v sklopu cerkvenih stavb, prepričujejo o nasprotnem. To nas opomni, da moramo Linhartovo kritiko sprejeti z nekaj pomisleki. Predvsem je treba upoštevati, da je bil Linhart kot zagret racionalist in jožefinec zagovornik cesarjevih radikalnih reform v zvezi s Cerkvijo, tudi sekularizacije njenega premoženja. Ta stališča, ki so seveda nasprotovala konceptu javne knjižnice v cerkveni lasti, so se pri Linhartu še posebej zaostрила v času pisanja predloga, saj ga je ljubljanski knezoškof Karel Janez grof Herberstein samo osem mesecev prej po očitno mučnem sporu odpustil z mesta svojega tajnika.³¹

Tudi če zanemarimo omenjene okoliščine, ki nakazujejo Linhartovo pristranskost, in sprejmemo njegove pripombe o omejenem dostopu v Semeniško knjižnico za popolnoma resnične, moramo še vedno ostati pozorni na osnovni namen Linhartovega predloga, ki je državna zaplemba cerkvenih knjižnic. Kar zadeva vključitev knjižnic razpuščenih samostanov, je bil Linhartov predlog povsem legitimen in v skladu s cesarjevim ukazom iz leta 1782, naj se tovrstne knjižne zbirke pošljejo v obstoječe ali novoustanovljene deželne licejske oziroma univerzitetne knjižnice.³² Hkrati je treba poudariti, da ni imel Linhart nobene zakonske podlage pri predlogu priključitve knjižnic še delujočih samostanov in Javne knjižnice v semenišču. Pri vsaki od teh bibliotek je zato spretno, čeprav nujno manj prepričljivo utemeljeval zahtevo po podržavljenju, bodisi je navajal, da je knjižnica po svojem namenu ali izvoru javna (semeniška in gornjegrajska škofovska knjižnica), bodisi je – če mu je zmanjkalo zgodovinskih dokazov – trdil, da bi to morala postati zaradi državnih interesov (še delujoče ljubljanske samostanske knjižnice).

Linhart torej nikakor ni zanikal javne funkcije Semeniške knjižnice, saj jo je v predlogu guberniju uporabil ne le kot glavni, temveč tudi kot edini razlog za njeno podržavljenje. Trdil je zgolj, da javnost v knjižnico ni pripuščena v zadostni

³¹ Anton Tomaž Linhart, *Zbrano delo*, 1, ur. Alfonz Gspan, Ljubljana 1950 (*Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*), str. 421–422; LILIJANA ŽNIDARŠIČ GOLEC, Anton Tomaž Linhart – ljubljanski škofijski arhivar, *Anton Tomaž Linhart, Jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*, ur. Ivo Svetina idr., Ljubljana 2005, str. 336–339.

³² Prim. FRIEDRICH BUCHMAYR, *Secularization and Monastic Libraries in Austria, Lost Libraries, The Destruction of Great Book Collections since Antiquity*, ur. James Raven, New York 2004, str. 150.

meri, zato bi jo morali postaviti pod okrilje države, ne pa Cerkve. V sklepnem delu svoje spomenice je brez sprenevedanja razkril jožefinsko podstat svojega predloga, namreč prepričanje, da mora biti javna knjižnica zaradi vpliva na javno mnenje in družbo nujno pod nadzorstvom države.³³ Spomenica torej ne problematizira večje ali manjše dostopnosti in odprtosti dosedanje ali prihodnje javne knjižnice, temveč nadzor nad njo. Iz vseh navedenih okoliščin in potez Linhartovega predloga guberniju lahko tako sklepamo, da javni značaj Semeniške knjižnice do leta 1784 kljub očitno skrčenemu urniku še ni bil bistveno okrnjen. Pravzaprav potrjuje spomenica ravno nasprotno. Semeniško knjižnico je lahko Linhart prav zaradi njene javne vloge guberniju predstavil tako kot jedro (med predlaganimi enotami prihodnje biblioteke jo je postavil na prvo mesto) kakor tudi kot sedež nove študijske knjižnice (predlagal je stavbo semenišča in osebje tamkajšnje knjižnice – bibliotekarja Franca Paradisa).³⁴

Z Linhartovim predlogom guberniju lahko sklenemo pregled virov iz 18. stoletja, ki govorijo o dostopnosti Semeniške knjižnice, in se posvetimo poznejšim, strokovnim obravnavam tega vprašanja. Viktor Steska je leta 1900 v temeljnem članku o Akademiji operozov poudaril izjemnost ustanovitve javne knjižnice v mestu, v katerem so do tedaj delovale zgolj samostanske in plemiške biblioteke zaprtega tipa. Avtor je pobudo projekta pravilno pripisal operozom, izvedbo pa tedanjemu škofu, proštu in dekanu.³⁵ Toda Konrad Stefan je le nekaj let pozneje Javno knjižnico zavajajoče poimenoval »knjižnica operozov« in zaključil: »Ko se je družba operozov 1725 razšla, je prišla njihova knjižna zbirka v last knezoškofijskega teološkega semenišča, kjer jo hranijo še danes, kljub večkratnim prizadevanjem dežele, da bi to 'semeniško knjižnico' v skladu z njenim namenom, da bi bila 'javna knjižnica', združili s pozneje ustanovljeno Licejsko knjižnico.«³⁶

Stefan je pretirano povečal delež akademije pri ustanovitvi in lastništvu Javne knjižnice. V resnici so operozi zanj prispevali pobudo, zasnovo in knjižne darove, ustanovil pa jo je – kakor smo videli – ljubljanski škof s stolnim kapituljem, in

³³ GSPAN 1950 (kot op. 30), str. 549.

³⁴ GSPAN 1950 (kot op. 30), str. 548, 550.

³⁵ VIKTOR STESKA, *Academia operosorum, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, X, 1900, str. 77–79. Ni naključje, da je bil Steska v tistem času ustanovitelj in vodilni član Društva za krščansko umetnost, ki je prav tako kakor Akademija operozov, le dvesto let pozneje, pod pokroviteljstvom ljubljanskega škofa stopilo v javnost z vrsto podobnih kulturnih podvigov (GAŠPER CERKOVNIK, *Društvo za krščansko umetnost v Ljubljani, Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., XLIII, 2007, str. 289).

³⁶ KONRAD STEFAN, *Geschichte der Entstehung und Verwaltung der k. k. Studien-Bibliothek in Laibach, Mittheilungen des Musealvereines für Krain*, 20, 1907, str. 9–10.

sicer ne glede na to, da so bili nekateri kanoniki istočasno operozi. Ta zadnja okoliščina je bistveno pripomogla k uresničenju načrta, ni pa vplivala na dejstvo, da je bila nova knjižnica – nedvomno s privoljenjem operozov – od 30. maja leta 1701 naprej lastniško, finančno in organizacijsko, pa tudi zaradi knjižnih darov povsem odvisna od ljubljanskega škofa in stolnega kapitlja. V nasprotnem primeru operozi niti ne bi mogli upati, da bi se ohranila kot trajna ustanova. Z morebitno izjemo *Akademskih čebel* – ki pravzaprav samo nedoločno napovedujejo vodilno vlogo akademije pri ustanovitvi javne knjižnice – noben vir iz 18. stoletja niti ne omenja niti ne nakazuje, da bi bila Akademija operozov ustanoviteljica in posledično lastnica Javne knjižnice. Če bi si akademija res lahko pripisovala to čast, bi to zanesljivo s ponosom poudarila Janez Gregor Dolničar, ki je bil najvidnejši operoz, ne pa tudi član ljubljanskega cerkvenega vrha, in Linhart, prav tako član leta 1781 obnovljene Akademije operozov, ki bi tako dobil v roke dodaten argument za poddržavljenje Javne knjižnice, tj. dokaz o njenem prvotno posvetnem lastništvu. Iz ustanovne listine pa je popolnoma jasno razvidno, da je Javno knjižnico ustanovil in odtlej nadzoroval ljubljanski knezoškof, ki je tudi edini daroval finančna sredstva. Njegova soustanoviteljica se v skladu s tem nista podpisala kot operoza, marveč kot »prošt« in »dekan« – prelata ljubljanske stolnice.

Javna knjižnica torej ni mogla postati last semenišča po razpadu akademije okoli leta 1725, kakor je trdil Stefan, ker je bila v resnici že od 30. maja 1701 last ljubljanske škofije, najprej začasno urejena v sklopu stolnice, od leta 1725 naprej pa dokončno v sklopu Karlovega kolegija. Neposredni nadzor nad njo in nad knjižničarjem sta imela po ustanovni listini škof in kapitelj, kar pa nikakor ni bilo v nasprotju s splošno dostopnostjo knjižnice, določeno z isto listino. To dokazujejo nedvoumno sočasni viri, npr. Schrattenbachovo poročilo Svetemu sedežu, ter tudi številni primeri renesančnih in baročnih javnih knjižnic v Italiji, ki so bile prav tako organizirane v sklopu cerkvenih ustanov. Semeniška knjižnica se je sicer pozneje iz javne znanstvene biblioteke v resnici razvila v zaprto teološko biblioteko, vendar ne po enkratni odločitvi vodstva leta 1725, kakor je domneval Stefan, temveč šele postopno med letoma 1784 in 1806, delno zaradi ponavljajočih se poskusov združitve z Licejsko knjižnico, delno zaradi tega, ker je vlogo javne knjižnice kot enega glavnih središč intelektualnega življenja v Ljubljani po letu 1794 dejansko prevzela Licejska knjižnica.³⁷ Ta sprememba se je kazala po letu 1784 znotraj knjižnice v povečanem prilivu teološke, zlasti janzenistične litera-

³⁷ SMOLIK 1975 (kot op. 10), str. 10–11; SMOLIK 2002 (kot op. 3), str. 11.

ture in v zmanjšanem prilivu knjig s področja drugih strok, na zunaj pa z omejevanjem dostopa do knjižnice. Toda še leta 1819 je tedanji bibliotekar Janez Zalokar sestavil seznam knjig »v Javni ljubljanski škofijski knjižnici«. ³⁸ Preobrazba Semeniške knjižnice iz javne v zaprto biblioteko se je simbolično končala v letih po 1819, ko so zazidali samostojni vhod, ki je dobrih sto let vodil z ulice v predverje njene glavne dvorane. ³⁹

Stefanovo slabo razumevanje kompleksnega razmerja med deležem operozov in deležem vrha ljubljanske škofije pri ustanovitvi in lastništvu Javne knjižnice se zdi na prvi pogled nepomembno, vendar je imelo daljnosežen vpliv. Precej poznejših avtorjev je od Stefana prevzelo sicer upravičeno poudarjanje zaslug akademije, vendar tudi neustrezno oceno vloge škofa in kapitlja pri ustanovitvi in posledično napačno predvidevanje o lastništvu in javnem značaju Semeniške knjižnice. Tako Stefan kakor avtorji, ki so ga nekritično povzemali, so na te zmotne domneve naslonili prepričanje o upravičenosti priključitve Semeniške knjižnici Licejski knjižnici, ki bi morala biti izpeljana po letu 1784.

Janko Polec je leta 1929 v zgodovini višjega šolstva na Slovenskem ugotovil, da je Javno knjižnico v okviru Karlovega kolegija, ki je bil do leta 1773 namenjen vzgoji tako semenišnikov kakor plemiških sinov, uporabljal širok krog kranjskih izobražencev. V skladu z viri in drugače od Stefana je avtor pravilno ugotovil, da so jo laiki vedno manj obiskovali šele po letu 1775, zato so jo za javnost polagoma zaprli. ⁴⁰ France Kidrič je leta 1929 nasprotno glede lastništva in javne funkcije prevzel in izostril napačno Stefanovo tezo, ki jo je tudi sam povezal z obžalovanjem nezdružitve Semeniške in Licejske knjižnice: knjižnico operozov naj bi si ob razpadu akademije okoli leta 1721 prilastila ljubljanski škof in semenišče, s čimer naj bi izgubila javni značaj. ⁴¹ Po njegovem naj bi bila tako prva res javna biblioteka šele Licejska knjižnica. ⁴² Kidričeva domneva o nezdržljivosti javnega značaja

³⁸ JANEZ ZALOKAR, *Catalogus Librorum in Bibliotheca Episcopali Labacensi publica in Seminario erecta*, Ljubljana 1819 (SKLJ).

³⁹ SMOLIK 1975 (kot op. 10), str. 12; SMOLIK 2002 (kot op. 3), str. 12. Gl. DOLNIČAR 2003 (kot op. 4), str. 331.

⁴⁰ JANKO POLEC, Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slovensko univerzo, *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*, Ljubljana 1929, str. 6–7.

⁴¹ FRANCE KIDRIČ, Biblioteški problemi in univerza, *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*, Ljubljana 1929, str. 430–431; FRANCE KIDRIČ, Ob dvestoletnici slovenske knjige (Razvojna linija slovenskega prepoveda v prvih razdobjih), France Kidrič, *Izbrani spisi*, I, ur. Darko Dolinar, Ljubljana 1978, str. 218.

⁴² FRANCE KIDRIČ, *Zgodovina slovenskega slovstva, Od začetkov do Zoisove smrti, Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature*, Ljubljana 1929–1938, str. 699.

knjižnice in cerkvenega lastništva, ki pri Stefanu še ni jasno razvidna, spominja na Linhartovo mnenje o škodljivosti kombinacije istih elementov za državo. Toda Linhart v spomenici iz leta 1784 ni trdil, da si je Cerkev Semeniško knjižnico prisvojila kot tujo lastnino. Poleg tega dokazujejo – kakor smo videli – prav vsi viri vključno z Linhartovim predlogom guberniju ravno nasprotno od Kidričevih domnev: knjižnica je bila v sklopu ljubljanske stolnice in semenišča javnosti dostopna vsaj od leta 1725 do leta 1784, pred in po tem obdobju pa najbrž z določenimi omejitvami. Kidričevo nepoznavanje razvoja Semeniške knjižnice v njenem najuspešnejšem obdobju v drugi in tretji četrtini 18. stoletja se zrcali tudi v trditvi, da se ljubljanski škofje med letoma 1701 in 1772 niso trudili za povečanje njene knjižne zbirke.⁴³ Temu nasprotujejo viri in sam fond Semeniške knjižnice, ki pričajo o stalnem dotoku knjig v tem obdobju,⁴⁴ predvsem pa o razkošni opremi knjižnične dvorane v letih 1720–1725 pod škofom Lesliejem in o izjemni bogatitvi knjižne zbirke sredi 18. stoletja pod škofom Attemsom, ki je bibliotekarju Thallmainerju omogočil obsežno zamenjavo duplikatov s knjižnicama v ljubljanskem škofijskem dvorcu in v škofovski rezidenci v Gornjem Gradu.⁴⁵ Dodati je treba, da je bil Kidrič v času pisanja teh razprav sicer član prvega uredniškega odbora *Slovenskega biografskega leksikona*, kljub temu pa je bila teza o Semeniški knjižnici kot prvi javni znanstveni biblioteki na Slovenskem spoštovana vsa desetletja izhajanja tega monumentalnega dela.⁴⁶

Leta 1933 je France Stele v zgodovini knjižničnih stavb v Ljubljani zapisal, da je bila morda prva pomembnejša javna knjižna zbirka dostopna v protestantski Knjižnici kranjskih deželnih stanov. Kot naslednjo javno knjižnico je obravnaval Semeniško knjižnico. Avtor je zasluge za ustanovitev knjižnice podobno kakor Stefan in Kidrič – pač z mislijo na kulturne in likovne dosežke akademije – pripisal zlasti sopodpisnikoma ustanovne listine,⁴⁷ ki sta bila operoza, ne pa Herbersteinu. Melita Pivec Stele je v pregledu slovenskih knjižnic iz leta 1932 v skladu z viri in Polcem za Semeniško knjižnico korektno zapisala, da je bila ustanovljena

⁴³ KIDRIČ 1929 (kot op. 41), str. 431.

⁴⁴ Gl. THALLMAINER, *Abecedni katalog* (kot op. 22).

⁴⁵ Gl. THALLMAINER, *Catalogus Librorum* (kot op. 24). Prim. SMOLIK 1967 (kot op. 20), str. 50.

⁴⁶ Gl. JOSIP LESAR, Herberstein Sigism. Krištof, *Slovenski biografski leksikon*, zv. 2, ur. Izidor Cankar, Ljubljana 1926, str. 314; MAKS MIKLAVČIČ, Prešeren Janez Krst., *Slovenski biografski leksikon*, zv. 8, ur. Franc Ksaver Lukman, Ljubljana 1952, str. 565; MARIJAN SMOLIK, Thalnitscher (Dolnitscher) Janez Anton, *Slovenski biografski leksikon*, zv. 12, ur. Alfonz Gspan in Fran Petre, Ljubljana 1980, str. 72.

⁴⁷ STELE 1933 (kot op. 12).

kot javna knjižnica in da je to funkcijo izgubila šele z ustanovitvijo Licejske knjižnice.⁴⁸

Leta 1940 je sklepal popolnoma drugače Avgust Pirjevec. Po njegovem mnenju je javno znanstveno knjižnico ustanovila Akademija operozov. Toda pravega namena, da bi služila javnosti, naj bi ta akademijska knjižnica v nasprotju z Licejsko knjižnico nikoli ne dosegla. Dokončana je bila šele leta 1725, ko je akademija že prenehala delovati, potem pa si jo je – tako Pirjevec – brez formalnih postopkov prilastilo ljubljansko semenišče oziroma škof.⁴⁹ Pirjevec je torej stopnjeval Stefanovo oziroma Kidričevo tezo o Javni knjižnici kot lastnini operozov, ki naj bi jo okoli leta 1725 bolj ali manj neupravičeno prevzel vrh ljubljanske Cerkve. Po njegovem naj bi biblioteka nikoli ne delovala javno, česar si Kidrič ni upal trditi, Stefan pa še manj.

Po drugi svetovni vojni so nekateri od avtorjev, ki so sestavljali sintetične preglede slovenske književnosti in kulture, naivno in nekritično sprejeli Kidričevo razlago o zgodnjem prenehanju javne funkcije Semeniške knjižnice.⁵⁰ Med njimi je bil tudi Jaro Dolar, ki je leta 1982 brez novih dognanj – tudi brez študija virov in upoštevanja nove literature – samo povezal že znane negativne ocene Semeniške knjižnice: ker se knjižnica ni sistematično obnavljala (Kidrič) in ker je prešla v last semenišča (Stefan), ni nikoli postala javna (Pirjevec), kar je bila lahko šele Licejska knjižnica (Kidrič).⁵¹ Nasprotno od Dolarja pa je Marijan Smolik že leta 1975 na podlagi novo odkritih virov utemeljeno zapisal, da je bila Semeniška knjižnica prva javna znanstvena knjižnica na Slovenskem. Pri tem je tako kakor France Stele dopustil možnost, da je bila javna že stanovska knjižnica.⁵² Po Polcu in Meliti Pivec Stele je spet potrdil, da je Semeniška knjižnica ohranila javni značaj do začetka delovanja Licejske knjižnice.⁵³ Smolik zastopa enaka stališča, podkrepljena z novimi odkritji o dediščini operozov, še danes.⁵⁴

Problema prve javne znanstvene knjižnice na Slovenskem so se morali nato

⁴⁸ MELITA PIVEC STELE, Naše knjižnice, *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, XIII, 1–4, 1932, str. 74. Gl. tudi MELITA PIVEC STELE, Biblioteke u Sloveniji, *Enciklopedija Jugoslavije*, 1, 1955, str. 538–540.

⁴⁹ AVGUST PIRJEVEC, *Knjižnice in knjižničarsko delo*, Celje 1940, str. 87–90.

⁵⁰ Gl. npr. MIRKO RUPEL, Protireformacija in barok, *Zgodovina slovenskega slovstva*, I, *Do začetkov romantike*, ur. Lino Legiša, Ljubljana 1956, str. 300.

⁵¹ JARO DOLAR, *Spomin človeštva*, Ljubljana 1982, str. 301, 338, 339.

⁵² SMOLIK 1975 (kot op. 10), str. 3–4.

⁵³ SMOLIK 1975 (kot op. 10), str. 10–11.

⁵⁴ SMOLIK 1994 (kot op. 12), str. 65, 71; MARIJAN SMOLIK, Semeniška knjižnica, *Enciklopedija Slovenije*, 11, Ljubljana 1997, str. 44–45; SMOLIK 2002 (kot op. 3), str. 2, 11–12.

lotiti avtorji gesel v *Enciklopediji Slovenije*. Branko Berčič je v pregledu knjižnic na slovenskem ozemlju imel za prvo javno biblioteko Knjižnico kranjskih deželnih stanov. Semeniško knjižnico je opredelil kot javno znanstveno knjižnico, torej za prvo te vrste na Slovenskem, pozneje ustanovljeno Licejsko knjižnico pa je uvrstil v isto kategorijo.⁵⁵ Berčič torej nasprotno od Kidriča, Pirjevca in Dolarja Licejski knjižnici ni skušal pridružiti naziva prve javne znanstvene knjižnice.⁵⁶ Edina Berčičeva napaka, ki je prevzeta od Kidriča, je trditev, da je Semeniška knjižnica po koncu delovanja akademije leta 1721 prešla v last škofije. Povsem enaka stališča je avtor zastopal tudi pozneje.⁵⁷ Jože Koruza je bil v geslu o Akademiji operozov glede javne funkcije Semeniške knjižnice še bolj ekspliciten od Berčiča: za najpomembnejše dejanje akademije je označil prav »ustanovitev prve javne študijske knjižnice v Ljubljani«.⁵⁸

V skladu z zadnjimi stališči, predvsem pa v skladu s Smolikovimi dognanji, je Stanislav Bahor leta 2001 zapisal, da je »l. 1701 utemeljena knjižnica najstarejša do danes ohranjena javna knjižnica v Sloveniji«. Enako korektno je orisal njen razvoj od iniciative operozov in ustanovne listine ljubljanskih prelatov do preobrazbe javne znanstvene knjižnice v semeniško teološko knjižnico, ki se je zgodila v obdobju od konca 18. do začetka 19. stoletja.⁵⁹ Podobno je leta 2004 v pregledu slovenskih knjižnic premišljeval France Martin Dolinar. Za prvo javno knjižnico je imel stanovsko knjižnico, Semeniška knjižnica pa je bila po njegovem »prva uradno javna knjižnica na Slovenskem«. Pisec je v orisu njene zgodovine pravilneje od Berčiča in v skladu s Smolikom zapisal, da je po zamrtju akademije javno delovala kot del škofijske knjižnice do leta 1794, ko je postala interna knjižnica semenišča.⁶⁰

Po precejšnji uskladitvi stališč – z izjemo Dolarja – glede javne funkcije Semeniške knjižnice v zadnjih treh desetletjih se je leta 2005 z nasprotnim

⁵⁵ BRANKO BERČIČ, Knjižnica, *Enciklopedija Slovenije*, 5, 1991, str. 154–155.

⁵⁶ BRANKO BERČIČ, MARTINA ŠIRCELJ, Narodna in univerzitetna knjižnica, *Enciklopedija Slovenije*, 7, 1993, str. 300–302.

⁵⁷ BRANKO BERČIČ, *O knjigah in knjižničarstvu, Razvojne študije in analize*, Ljubljana 2000 (BiblioThecaria, 8), str. 103–104.

⁵⁸ JOŽE KORUZA, EMILIJAN CEVC, Academia operosorum, *Enciklopedija Slovenije*, 1, Ljubljana 1987, str. 6.

⁵⁹ STANISLAV BAHOR, Ljubljana/Laibach, 5, Semeniška knjižnica/Seminarbibliothek, *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa, 9, Kroatien, Slowenien, Italien*, ur. Vilenka Jakac Bizjak idr., Hildesheim, Zürich, New York 2001, str. 204.

⁶⁰ FRANCE MARTIN DOLINAR, *Knjižnice skozi stoletja*, Ljubljana 2004 (BiblioThecaria, 14), str. 184.

mnenjem oglasila Eva Kodrič Dačić, ki je pod naslovom »A. T. Linhart in ustanovitev prve javne znanstvene knjižnice na Kranjskem« obravnavala Linhartov predlog o ustanovitvi deželne študijske knjižnice.⁶¹ Avtorica je že v naslovu in prvih stavkih razprave naziv prve javne znanstvene knjižnice resolutno dodelila Licejski, ne pa Semeniški knjižnici. Bralec zato upravičeno pričakuje, da bo ta odločitev, ki jo poznamo v neargumentirani obliki že od Kidriča, Pirjevca in Dolarja, v nadaljevanju besedila oprta bodisi na analizo virov, bodisi na primerjavo z Licejsko knjižnico, v vsakem primeru pa na polemiko s starejšimi avtorji, zlasti s Smolikom.⁶² Žal se ni Eva Kodrič Dačić lotila ničesar od tega. Oporo za tezo, da Semeniška knjižnica ni delovala javno, je našla izključno v znani Linhartovi opazki o slabi dostopnosti Javne knjižnice v semenišču iz leta 1784. V razpravi je poleg tega samo še dobesedno ponovila Stefanovo in Kidričevo tezo o knjižnici operozov, ki jo je po razpadu akademije prevzelo semenišče, ter Pirjevčevo in Dolarjevo nadaljevanje iste teze, da Semeniška knjižnica »nikoli ni postala prava javna ustanova«.⁶³ Zaradi odsotnosti kakršnihkoli novih ugotovitev o Semeniški knjižnici oziroma zaradi neupoštevanja doslej znanih virov in literature o njej bi lahko bralec domneval, da ji je avtorica morda odrekla status javne knjižnice zaradi drugačnega, posodobljenega pojmovanja tega koncepta. Vendar pa ni razprava Eve Kodrič Dačić niti jasno definirala termina »javna knjižnica« niti razložila, zakaj se ta izraz lahko nanaša na Licejsko knjižnico, na Semeniško pa ne.

Najprej je torej treba opredeliti pojem »javna knjižnica«. V vseh v tej razpravi navedenih virih od ustanovne listine Semeniške knjižnice (1701) naprej in pri vseh navedenih avtorjih do Dolinarja (2004) je ta pojem nedvoumno pomenil javnosti odprto, tj. splošno dostopno knjižnico, pri čemer moramo upoštevati, da si je bila ta koncept vsaka zgodovinska doba razlagala na poseben način. Eva Kodrič Dačić pa je uporabljala isti termin v precej zoženem pomenu. Že na začetku je namreč zapisala, da so sicer javne knjižnice obstajale že v antiki, da pa so se začele prve knjižnice kot javne ustanove v Evropi pojavljati šele v 18. stoletju. Tako bralec na tem mestu zaman išče vsaj omembo prvih javnosti odprtih knjižnic

⁶¹ EVA KODRIČ DAČIČ, A. T. Linhart in ustanovitev prve javne znanstvene knjižnice na Kranjskem, *Anton Tomaž Linhart, Jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*, ur. Ivo Svetina idr., Ljubljana 2005, str. 351–377.

⁶² V oči na primer bode že podobnost oziroma različnost med naslovom razprave Eve Kodrič Dačić in naslovom Smlikove razprave »Janez Krstnik Prešeren in prva javna znanstvena knjižnica v Ljubljani« iz leta 1994 (Smolik 1994, kot op. 12), s katero ni avtorica niti neposredno polemizirala niti je ni uvrstila v literaturo. Oboje bi bilo nujno.

⁶³ KODRIČ DAČIČ 2005 (kot op. 61), str. 372.

v renesančni Italiji in njihovih baročnih naslednic v mnogih evropskih deželah. V nadaljevanju se celo izkaže, da ni avtorica v kategorijo javnih knjižnic uvrstila niti vseh razsvetljenskih knjižnic te vrste, in sicer Kraljeve knjižnice v Parizu, javnosti odprte leta 1735, in knjižnice Britanskega muzeja, javnosti odprte leta 1759, pač pa samo avstrijske univerzitetne knjižnice iz dobe razsvetljenstva, francoske javne knjižnice po revoluciji leta 1789 in ameriške ljudske knjižnice.⁶⁴ Bralec se znajde na tem mestu v dilemi, ali razume avtorica pod pojmom »javna knjižnica« splošni, nadzgodovinski koncept javnosti odprte knjižnice, kakor se je razvijal in spreminjal v obdobjih antike, renesanse, baroka in razsvetljenstva do danes, ali pa morda posebni, historično določeni koncept splošnoizobraževalne knjižnice (v angleščini *public library*, v nemščini *öffentliche Bibliothek*) kot državne biblioteke s splošnimi vsebinami, namenjene vsakomur. Skleпам, da Eva Kodrič Dačić kljub omembi ameriških ljudskih knjižnic ni imela v mislih specialnega pomena izraza »javna knjižnica«, saj se je začel koncept splošnoizobraževalne knjižnice, v katerega omenjene avstrijske in francoske biblioteke nikakor niso spadale, uresničevati šele v 19. stoletju.⁶⁵ Če pa je avtorica merila na splošni pomen izraza, tj. na javnosti odprto knjižnico, kakor ga v tej razpravi uporabljam tudi sam, ni jasno, zakaj med evropske javne knjižnice ni uvrstila javnih knjižnic iz obdobja med sredino 15. in sredino 18. stoletja, temveč le knjižnice od konca 18. stoletja naprej.

Iz besedila Eve Kodrič Dačić je vendarle mogoče razbrati, da naj bi bila *differentia specifica*, ki ločuje »prave« javne knjižnice od »nepravih«, javna, tj. državna lastnina. Izraz »javna knjižnica« naj bi se torej po njenem ne nanašal le na funkcijo, marveč tudi na lastništvo knjižnice. S tega vidika je tudi razločljiva njena odločitev, da je za prvo javno znanstveno knjižnico na Kranjskem razglasila Licejsko, ne pa Semeniško knjižnico. Toda takšna vrednotenjska aplikacija moderne, postrazsvetljenske perspektive lastništva, ki istoveti javno in državno lastnino, na pretekla historična obdobja je v nasprotju z načeli zgodovinske vede. Nedvomno je sicer res, da je vsako zgodovinsko obdobje javno razsežnost teh knjižnic razumelo nekoliko drugače. Javnost, ki so ji bile te knjižnice namenjene, se je od humanizma naprej praviloma nanašala na vedno širši krog ljudi,⁶⁶ delno zaradi liberalizacije njihovega dostopa pod vplivom splošnih družbenih sprememb v Evropi, delno zaradi naraščanja števila izobražencev. V skladu s temi tokovi se

⁶⁴ KODRIČ DAČIĆ 2005 (kot op. 61), str. 352.

⁶⁵ Gl. npr. UWE JOCHUM, *Kleine Bibliotheksgeschichte*, Stuttgart 1993, str. 147–164.

⁶⁶ Prim. RICHARD MUMMENDEY, *Von Büchern und Bibliotheken*, Darmstadt 1984, str. 228–230, 267.

je spreminjal tudi način ustanovitve, posledično pa tip lastništva javnih knjižnic. Tako je začela od sredine 18. stoletja naprej posvetne in cerkvene kneze v vlogi ustanoviteljev in lastnikov vedno bolj nadomeščati država. Toda teh splošnih ugotovitev ni mogoče samoumevno prenesti na konkretno javno delovanje določene knjižnice. Državno lastništvo samo po sebi neki knjižnici s konca 18. stoletja še ni zagotavljalo svobodnejšega dostopa v primerjavi z neko starejšo knjižnico. Ravno avstrijske visokošolske knjižnice iz dobe razsvetljenstva, ki jih je Eva Kodrič Dačić navedla kot zgledne primere vsakomur dostopnih javnih ustanov, so bile v resnici kot del univerze ali liceja s svojo znanstveno vsebino namenjene predvsem profesorjem in študentom, šele nato drugim zainteresiranim izobražencem.

V vsakem primeru se je treba torej pri opredelitvi določene knjižnice kot javne izogibati pavšalni periodizaciji in klasifikaciji ter dati prednost natančni analizi njenih značilnosti. Šele na tej podlagi je mogoča umestitev v specifično zgodovinsko obdobje in tip knjižnice. Med omenjene značilnosti spadajo tudi različni historično določeni tipi lastništva, med katerimi je državno lastništvo zgolj možen, ne pa nujno potreben element javne knjižnice. Iz omenjenih razlogov je izločitev Semeniške knjižnice iz kategorije javnih knjižnic samo zaradi cerkvenega lastništva, ki so jo zagovarjali Kidrič, Pirjevec, Dolar in Eva Kodrič Dačić, že v izhodišču napačna. Neutemeljenost takšne odločitve pa pokaže – poleg že obravnavanih virov iz 18. stoletja – tudi primerjava Semeniške knjižnice s sočasnimi javnimi knjižnicami v Italiji in z Licejsko knjižnico.⁶⁷

Operozi so se pri zasnovi Javne knjižnice očitno zgledovali po baročnih javnih znanstvenih knjižnicah v tradiciji poznega humanizma, kakršne so nastajale v 17. in 18. stoletju v Italiji. Prav vsi njeni atributi jo namreč uvrščajo v ta historično, pa tudi geografsko določeni tip javne knjižnice: pobuda in ustanovitev, ki so ju opravili humanistično izobraženi patriciji, prelatovala donacija zasebne knjižnice in denarnih sredstev, znanstvena vsebina, odprtost javnosti, tj. vsem izobražencem, organiziranost v okviru cerkvene ustanove in knjižnična dvorana, zasnovana kot celostna umetnina.⁶⁸ Operozi, zlasti brata Dolničar in prošt Prešeren, pa tudi škof Herberstein, so imeli nedvomno pred očmi zlasti tri knjižnice te vrste: milansko Ambrosiano (1604), rimsko Biblioteca Angelico (1614) in prav tako rimsko Biblioteca Casanatense (1698), pri katerih so morali preučiti kompleksno organizacijo ustanove, način financiranja, delo z gradivom in liberaliziran dostop.

⁶⁷ Natančnejša primerjava bo objavljena na drugem mestu.

⁶⁸ O renesančnih in baročnih javnih knjižnicah v Italiji gl. npr. MUMMENDEY 1984 (kot op. 66), str. 228–230, 267–268; LUCIANO GARGAN, Gli umanisti e la biblioteca pubblica, *Le biblioteche nel mondo antico e medievale*, ur. Guglielmo Cavallo, Roma, Bari 1997, str. 163–186.

Pri Ambrosiani so poleg tega verjetno občudovali vlogo znanstvenega kolegija pri vodstvu in svetovanju, ki bi jo lahko v Ljubljani opravljala akademija, ob Biblioteci Casanatense pa so najbrž razvili prve ideje o ureditvi in umetnostni opremi knjižnične dvorane.

Ljubljanska Licejska knjižnica, ustanovljena leta 1791 v dobi razsvetljenstva, seveda pripada naslednjemu zgodovinskemu tipu javne knjižnice, saj je ni ustanovil zasebnik višjega stanu, temveč država, ko je ob načrtnem reformiranju šolstva gradila sistem deželnih visokošolskih ustanov in pripadajočih študijskih knjižnic. Kljub razlikam med ustanovitelji in lastniki Semeniške na eni in Licejske knjižnice na drugi strani pa medsebojna primerjava pokaže, da druga prve ni presegala na področju splošne dostopnosti. Semeniška knjižnica je bila v drugi in tretji četrtini 18. stoletja odprta najmanj petnajst ur na teden, medtem ko je bila Licejska knjižnica februarja leta 1794 odprta štirinajst ur, od jeseni istega leta do osemindvajset ur,⁶⁹ leta 1857 pa dvajset ur na teden.⁷⁰ V Semeniški knjižnici je lahko od leta 1725 udobno sedelo okoli osemdeset ljudi, medtem ko je imela Licejska knjižnica na začetku 19. stoletja le nekaj več kakor petdeset sedežev.⁷¹ Knjižnici sta bili načeloma namenjeni istemu krogu uporabnikov, tj. intelektualcem ne glede na stan. V Semeniško knjižnico so gotovo največ zahajali izobraženci iz neposredne sosesčine, torej stolni duhovniki in gojenci Karlovega kolegija (bogoslovci in posvetni dijaki plemiškega rodu, ki so obiskovali jezuitsko šolo),⁷² nedvomno pa tudi večina ostalih ljubljanskih izobražencev. Licejska knjižnica je bila namenjena zlasti profesorjem in študentom liceja, ki jim je bil prilagojen urnik knjižnice, pa tudi vsem zainteresiranim, domačim in tujim izobražencem.⁷³ Licejsko knjižnico je nedvomno obiskovalo večje število ljudi kakor prej Semeniško, ker se je krog kranjskih izobražencev v sto letih pač razširil. Najpomembnejše razlike med ljubljanskima javnima knjižnicama tako niso povezane z večjo ali manjšo splošno dostopnostjo, marveč so vsebinske narave, določene z idejnimi tokovi dveh različnih dob, v katerih sta nastali: Semeniška knjižnica je izpolnjevala pričakovanja nadnacionalne polihistske baročne kulture, Licejska knjižnica pa je postala nepogrešljiv del avstrijske razsvetljenske družbe in slovenskega literarnega preroda.

⁶⁹ STEFAN 1907 (kot op. 36), str. 36–38.

⁷⁰ JURIJ KOSMAČ, Die k. k. Lyceal-Bibliothek in Laibach, *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, 12, 1857, str. 61.

⁷¹ KOSMAČ 1857 (kot op. 70), str. 62.

⁷² GL. POGRIČNIK 1766 (kot op. 29), tč. XII; SMOLIK 1959 (kot op. 9), str. 92–93.

⁷³ KOSMAČ 1857 (kot op. 70), str. 66; STEFAN 1907 (kot op. 36), str. 37.

Primerjava Semeniške knjižnice z baročnimi javnimi knjižnicami v Italiji in z Licejsko knjižnico torej skupaj z viri, obravnavanimi v prvem delu pričujoče razprave, pritrjuje avtorjem, ki so jo opredelili kot prvo javno znanstveno knjižnico na Slovenskem.⁷⁴ Pirjevec, Dolar in Eva Kodrič Dačić, ki so ji ta naziv odrekli v korist Licejske knjižnice, se pri tem – z izjemo selektivno razumljene Linhartove spomenice – niso oprli na vire, temveč na zgodovinsko napačno Kidričevo domnevo, da je biblioteka ob prehodu v cerkveno last izgubila javni značaj. To prepričanje so povezali s prav tako zmotnim, sicer pa že v izhodišču neznanstvenim Stefanovim argumentom, da bi morali Semeniško knjižnico kot nekdanjo knjižnico operozov vključiti v Licejsko knjižnico zaradi njene prvotne javne namembnosti, ki naj bi je ljubljanska Cerkev po letu 1720 ne zmogla več zagotavljati. V razpravi sem pokazal, da so omenjene teze, ki so se rahlo modificirane ohranjale od Stefana (1907) do Eve Kodrič Dačić (2005), v popolnem nasprotju z okoliščinami ustanovitve in delovanja Semeniške knjižnice v 18. stoletju, ki jih je mogoče zanesljivo rekonstruirati.

DIE ERSTE ÖFFENTLICHE WISSENSCHAFTLICHE BIBLIOTHEK AUF SLOWENISCHEM BODEN

(Zusammenfassung)

Die Abhandlung beschäftigt sich mit der Frage der ersten öffentlichen wissenschaftlichen Bibliothek auf slowenischem Boden. Die meisten Schreiber haben diesen Titel der Bibliothek im Priesterseminar in Ljubljana (gegründet 1701) zugeschrieben. Einige haben über allgemeinen Zutritt der Seminarbibliothek bezweifelt und haben den Titel der Lyzealbibliothek in Ljubljana (gegründet 1791) zugeordnet. Diese Abhandlung verdeutlicht mit der kritischen Übersicht der Fachliteratur das erwähnte Problem. Dabei wird die Fachliteratur mit den relevanten Quellen aus dem 18.

⁷⁴ Ta ugotovitev ni v nasprotju z uveljavljeno tradicijo, da se pripisuje mesto prve javne knjižnice na Slovenskem Knjižnici kranjskih deželnih stanov. Ta namreč pripada posebnemu tipu mestne knjižnice, kakršen se je razvil v nemških protestantskih mestih na pobudo Martina Lutra po letu 1524. Stanovska knjižnica, urejena po nemškem vzoru in namenjena protestantskim učiteljem stanovske šole in predikantom, tako ni imela znanstvenega značaja (gl. PRIMOŽ SIMONITI, *Med knjigami iz stare gornjegrajske knjižnice*, *Zbornik narodne in univerzitetne knjižnice*, I, Ljubljana 1974, str. 24–28; MUMMENDEY 1984 (kot op. 66), str. 230, 254; BERČIČ 2000 (kot op. 57), str. 102; DOLINAR 2004 (kot op. 60), str. 179–180).

Jahrhundert kontrolliert. Auf dieser Grundlage macht die Abhandlung aufmerksam auf den Irrtum in Hinsicht auf die Gründung, das Eigentum und öffentlichen Charakter der Seminarbibliothek.

Konrad Stefan hat im Jahre 1907, die Grundlagen für falsche Vermutung über Misserfolg der öffentlichen Tätigkeit von der Seminarbibliothek im 18. Jahrhundert, gelegt. Er hat im Gegensatz mit den Quellen behauptet, dass die Bibliothek von den Mitgliedern des wissenschaftlichen Vereins *Academia Operosorum* gegründet wurde. Die Bibliothek sollte zuerst im Eigentum des Vereins sein, später um 1725 sollte sie aber als Eigentum der Kirche sein. France Kidrič hat 1929 gesagt, dass die Bibliothek wegen der kirchlichen Aneignung, ihre öffentliche Funktion verloren hat. Avgust Pirjevec (1940), Jaro Dolar (1982) und Eva Kodrič Dačić (2005) haben die These von Stefan und Kidrič ohne neue Beweisungen gesteigert. Sie meinen, die Bibliothek sollte im Gegensatz mit der Lyzealbibliothek, nie öffentlich wirken.

Die Quellen beweisen aber unzweideutig, dass die Bibliothek mit dem ursprünglichen Namen »Öffentliche Bibliothek«, im Jahre 1701 von dem ljubljanaer Bischof, dem Dompropst und dem Domdekan gegründet wurde. Die Anregung dafür haben die Mitglieder des wissenschaftlichen Vereins *Academia Operosorum* gegeben. Zwischen den Jahren 1701 und 1770, beweisen mindestens 19 Quellen meistens unabhängig einer vom anderem, dass die Seminarbibliothek für die Öffentlichkeit geöffnet war. Bis 1725 war die Bibliothek vorübergehend über der Sakristei in der ljubljanaer Domkirche, dann wurde sie in den Saal des Karlkollegiums bzw. des Priesterseminars gebracht. Die Bibliothek war als Eigentum finanziell und organisatorisch die ganze Zeit von dem Gipfel des Bistums in Ljubljana abhängig. Im zweiten und dritten Drittel des 18. Jahrhunderts war sie geöffnet an den meisten Tagen in der Woche. Von dem allgemeinen Zutritt dieser barocken Bibliothek berichten implizit auch andere zeitgenössischen Quellen, die auch von ihrer Errichtung und Vervollständigung sprechen. Erst im Jahre 1784 hat der Aufklärer Anton Tomaž Linhart von der verkürzten Öffnungszeit geschrieben, die aber den öffentlichen Charakter der Bibliothek noch nicht wesentlich getroffen hat. Die Bibliothek hat sich erst am Anfang des 19. Jahrhunderts in theologische Bibliothek des geschlossenen Typs verwandelt.

Nicht nur Quellen, sondern auch andere Argumente, sprechen für den öffentlichen Charakter der Seminarbibliothek. Die Bibliothek wurde nach dem Vorbild der barocken öffentlichen wissenschaftlichen Bibliotheken entworfen. Solche entstanden in der Tradition des späten Humanismus im 17. und 18. Jahrhundert neben den kirchlichen Einrichtungen in Italien (*Ambrosiana*, *Biblioteca Angelica*, *Biblioteca Casanatense*). Alle ihren Eigenschaften ordnen die in diesen historisch und geografisch bestimmten Typ der öffentlichen Bibliothek ein: die Anregung und die Gründung,

die von den humanistisch ausgebildeten Patriziern ausgeübt wurde, die Schenkung von dem Prälaten (Privatbibliothek und Geld), der wissenschaftliche Inhalt, die Offenheit für die Öffentlichkeit, das bedeutet für die Gebildete, die Organisation in dem Rahmen der kirchlichen Einrichtung und der Bibliotheksaal, der als das Gesamtkunstwerk konzipiert ist. Der Vergleich zwischen der Seminar- und der Lyzealbibliothek zeigt uns, dass die zweite Bibliothek, im Sinne der Zugänglichkeit, nicht die erste überragte.

Übersetzt von Alenka Golob-Koman